

TÜRK KÜTÜPHANECİLER DERNEĞİ BÜLTENİ

Cilt : II

1 9 5 3

Sayı : 1

DOKÜMANTASYON VE DOKÜMANTOLOJİNİN MAHİYETİ *

-Sayın hocam Mme Suzanne BRIET'ye-

M. TÜRKER ACAROĞLU

Dokümantalist

Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürü

Özet:

- I- Doküman neye derler ?
- II- Dokümantasyon nedir ?
- III- Dokümantasyon terimleri.
- IV- Dokümantasyon ve medeniyet.
- V- Bibliyografya.
- VI- Bir tetkik konusu.

I- DOKÜMAN NEYE DERLER ?

Bu kelimenin tarihçesini ve şimdiye kadar aldığı çeşitli mânaları bilmek, öğrenmek istersek; lâtın ve fransız sözlüklerini açmamız gerekir. Tarih boyunca lâtın milletleri *Doküman* (Document) kelimesine *vesika*, *belge* yahut *delil*, *hüccet* mânasını vermiştir. LITTRÉ ve RICHELET sözlükleri bunu gösteren iki fransız kaynağıdır. Kelime bu sonuncu mânayı "Hıristiyan ilâhisi - Hymne chrétien" in "antiquum documentum" tâbirinde muhafaza etmiştir. Bunu bugünkü Polonya hukuk sözlüğünde de buluruz. Halen sağ olan vuzuh âşığı bir bibliyograf şu kısacık tarifi ortaya sürmüştür : "Doküman, bir vakiayı destekliyen bir delildir."

* 25 mart 1953 tarihinde Ankara'da Millî Kütüphane'de verilen konferansın metnidir.

U. F. O. D. diye kısaltılan Fransız Dokümantasyon Teşekkülleri Birliğinin “resmî” tariflerine bakacak olursak, *Doküman*’ın şu şekilde tarif edilmiş olduğunu görürüz : “maddî olarak tespit ve tayin edilmiş; müracaat, tetkik veya delil olmak üzere kullanılmaya elverişli her türlü bilgi esas (temeli)”. Bu tariftten sonra, şu örnekler verilmiştir : “yazmalar, basmalar, grafik yahut şekilli tasvirler, koleksiyon eşyası v. b.”

Fakat bu tarif, dikkat ve mantık meraklısı bâzı dilciler ve filozoflarca cerhedilmek istenmiştir. Kavramın mahiyetini bir tahlil süzgecinden geçiren bu adamlar sayesinde bugün en yaklaşık olduğu kadar da en mücerret, giderek en az anlaşılır bir tarif ortaya atılmıştır : “ya fizikî, ya da fikrî bir hâdiseyi temsil etmek, yeniden kurmak veya ispatlamak maksadıyla muhafaza olunmuş yahut sicile geçirilmiş müşahhas veya sembolik her türlü alâmet, işaret (indice).”

O halde, bir hırsızın parmak izleri bir doküman olabilir mi ? Hayır. Bu parmak izlerine bir doküman vasfını verebilmemiz için, bunların meselâ antropometrik bir fişte görünmesi lâzımdır.

Gökte bir yıldız, bir doküman mıdır ? Bir selin yuvarlayıp getirdiği bir çakıl taşı, bir doküman mıdır ? Hayır, hayır. Fakat, yıldız resimleri yahut katalogları, dokümandır. Bir mineraloji müzesinde bulunan çakıl taşları dokümandır.

Herhangi bir tarih, bir doküman sayılabilir mi ? Hayır. Gerçi bir tarih bir hâdiseyi, bir vakiayı gösterir. Ama, bu tarih ne vakit bir doküman olabilir ? Meselâ, yazılı bir esere geçtiği vakit. Bir kronolojinin bir doküman olması gibi.

Acaba, lâlettayin canlı bir hayvan, bir doküman mıdır ? Hayır. Ama, bu hayvan, eğer öğretici bir muhitin bir parçası olmak üzere yakalanmışsa, bir Hayvanat Bahçesinde halka gösteriliyorsa, o zaman bir doküman olur, bir doküman sayılır. Doküman, doküman-hayvanın cins ve nevini tanıtan bir levhayla kendini gösterir.

Tarih misalini yeniden ele alalım. Bu tarih faraza 29 ekim 1923, herkesin bildiği üzere, Türkiye’de Cumhuriyetin ilânı tarihi olsun. Bahis konusu olan hâdisenin ne çeşit dokümanlara yer verebileceğini gözden geçirelim. Hâdiseyi kısaca gösteren kronoloji, bir hâdiseler kaynak-dokümanıdır. Öğrencinin memlekette Cumhuriyetin nasıl ilân olduğunu okuduğu yeni Türkiye tarih elkitabı da bir hâdiseler kaynak-dokümanıdır. Hâdiseden ilham alınarak yazılmış çeşitli sa-

nat eserleri de dokümandır. Cumhuriyetin ilânını tasvir eden gravür ve tabloları ait bir katalog, bir dokümanlar kaynağıdır. 29 ekim 1923 üzerine yazılmış kitaplar ve dergi makalelerini liste halinde veren bir bibliyografya da bir dokümanlar kaynağıdır. Eğer okullara mahsus bir elkitabının resimlerinden birinin fotoğrafını çektirirsem, eğer orijinal eserlerden bâzı parçaları yahut Millî Kütüphane'nin hazırladığını farzettiğimiz Türk İnkılâp Tarihi matbu kataloğuna ait fişleri elle kopya ettirirsem, gene doküman sayılan dokümanter mahsuller elde ederim. Nihayet kronolojiyi, elkitabını, bibliyografyayı, kataloğu hangi prensiplere göre kataloglayacağımı kendi kendime sorarsam, dokümantoloji yapmış olurum.

Bugün, çok çeşitli ve süratli nakil vasıtaları devrinde yaşıyoruz. Böyle bir devirde ilmî, fennî yahut siyasi en ufak bir hâdise halkın bilgisine arz edilir edilmez bir "dokümanlar örtüsü" ile ağırlaşır (Raymond BAYER). Basit bir hâdisenin sebep olduğu doküman bolluğunu gözden geçirelim. Bunun için de şimdi hayvan misalini tekrar ele alalım: Farzedelim, ki Afrika ortalarında bir Türk avcı veya kâşif var. Bu adam, Afrika'nın balta girmemiş ormanlarında dolaşırken yepyeni cinsten bir ceylâna rastlamış, bunu öldürmeden, canlı bir şekilde yakalılarak bizim Hayvanat Bahçesine armağan etmek için Ankara'ya getirmiştir. Anadolu Ajansı, olayı haber şeklinde bildirir: gazeteler bunu bir basın haberi olarak yazar, radyolar söyler, sinemalar aktüalite olarak gösterir. Bu yeni keşif, meselâ Fransa İlim Akademisinde bir tebliğ konu olur. Bir zooloji profesörü, fakültedeki derslerinde bundan bahseder. Canlı hayvan, Hayvanat Bahçesinde kafese konur, kataloğa geçirilir. Hayvan ölür ölmez Hayvanat Müzesinde mumyalanıp saklanır. Bir sergi açılrsa, halka teşhir olunmak üzere, ödünç verilir. Sesli sinemaya geçer. Sesi, bağırışı plâğa alınır. Hayvanı Türkiye'ye getiren bilgin adam, bir etüt hazırlar, bir editör bunu kitap halinde yayımlar. Bu ilk monografya plâşlarıyla birlikte bir elkitabının, sonra özel (meselâ zoolojik) bir ansiklopedinin, daha sonra genel bir ansiklopedinin (meselâ *Türk Ansiklopedisi*'nin) çıkacak olan *Ceylân* maddesinin hazırlanmasına yarar. Bu eserler, kitapçılık âleminde ilân olunduktan sonra (kitapçı katalogları ve *Türkiye Bibliyografyası* ile), bir kütüphanede kataloglanır. Dokümanların yeni baştan kopyası çıkarılır (desen, sulu boya resmi, tablo, heykel, fotoğraf, film, mikrofilm), sonra bir seçme, tahlil, tarif, tercüme yapılır (dokümanter mahsuller). Bu olayla ilgili doküman-

lar, ilmî bir tasnife konu olur (faune); Afrika'da yetişen hayvanların bütününe bir yenisi daha eklenir. Bu dokümanlar fikrî bir sıralamanın, bir sınıflamanın da konusu olur (tasnif, classification). En sonunda bunların uzun zaman muhafazası, bunlardan faydalanma genel tekniklerle, bütün dokümanlara şamil metotlarla tayin edilir. Bu metotlar, meselâ Türk Kütüphaneciler Derneği gibi, millî ve meslekî derneklerde, arasına toplanan Milletlerarası Kütüphaneci Dernekleri Kongresi yahut her yıl Avrupa'nın bir hükümet merkezinde toplanan Milletlerarası Dokümantasyon Kongresi gibi milletlerarası toplantılarda, kongrelerde tetkik edilir, kararlara bağlanır.

Binaenaleyh, kafese konup kataloğa geçirilen ceylân başlıbaşına bir dokümandır, diğer bütün dokümanlar da ikinci derece veya müştak doküman sayılır.

II- DOKÜMANTASYON NEDİR?

GUTENBERG'in icadı olan matbaacılık (ki bugün Amerika'da VARI-TYPER adlı bürolar için yazı makinası şeklindeki basit tertip makinesinin icadından sonra, belki bu asrın sonundan önce, tamamiyle tarihe karışacağı tahmin ediliyor), işte bu eski matbaacılık, bilhassa geçen asırda, o derece büyük bir istihsal kudreti göstermiştir, ki matbu dokümanlardan faydalanma, bunların muhafazası meselesi çetin bir dâva halinde ortaya çıkmıştır. Yazılı dokümanların bolluğu, bereketi; XVII. yüzyıldanberi kitap ve yazmaları arayıp bulma, sıralayıp sınıflama için ilmî bir metodu zaruri kılmıştır. Bu metot, bildiğiniz gibi, *bibliyografya*'dır. Bibliyografyayı, Paris'te Yüksek Kütüphanecilik Okulunda ve Dokümantasyon Teknikleri Millî Enstitüsünde bana tam iki yıl bu dersi okutmuş bulunan, kendi sahasında dünyaca tanınmış yegâne gerçek mütehassis olan Sorbonne Üniversite Kütüphanesi Konservatörlerinden Mlle Louise-Noelle MALCLÈS derslerinde şöyle tarif ederdi: "Bibliyografya, yayımlanmış yahut teksir olunmuş bütün metinlerin bilgisidir. Bibliyografya, servisler teşkili için yahut fikrî çalışmayı kolaylaştırıcı vasıtalar terkibi için dokümanları araştırma, hüviyetlerini (küyelerini) tayin etme, tariflerini yapma ve bir tertibe sokma temeline dayanır. Apayrı bir teknik, bu çeşitli merhaleleri aşmağa yardım eder... Birbiri ardısıra gelen bu dört ameliye, bibliyografya ilmini veya tekniğini meydana getirir. Bunlar, gene bibliyografya denilen birtakım repertuvarlara münce olur... Binaenaleyh, kelimenin iki çeşit mânasını birbirinden ayırmak zarureti

vardır. Araştırma ve tertip kaideleri koyan teorik bir bibliyografya ile, bu kaideleri gene bibliyografyalar denilen araştırma cihazlarının yapımında tatbik eden pratik bir bibliyografyayı birbirinden ayırdetmek elzemdir.”

Büyük Millî Kütüphaneler denilen merkezî kitap depoları (Paris, 7 milyon basma eser; Washington, 8.700.000) derledikleri dokümanlara nüfuz etmeyi kolaylaştırıcı vasıtalar olmasa, kitap servetlerine hâkim olamaz -daha doğrusu başa çıkamaz, demeliydik- ve bunları, gün günden artan bir okuyucu kitlesinin emrine âmade kılamazdı. Cari *kataloglar*, geçmiş yıllara ait kataloglar, bizde tuhaf bir Amerikan şivesiyle “*union-katalog*” denilen kolektif kataloglar; dokümantasyonun zaruri teşhizatıdır, okuyucularla matbu dokümanlar arasında pratik birer mutavassıttır. Bu doküman kataloglarının kendileri de ikinci derece doküman sayılır, bunu yukarıda söylemiştik.

Bugünkü cemiyet hayatımızda gittikçe çoğaldığını gördüğümüz her türlü faaliyetin çeşitliliği ve fikir ayrılıkları, şimdi daha canlı, daha değişik bir hale gelmiştir (BLISS). “Bilgi ve etüt, ilim ve pratik; dokümanları teşirlice araştırmaktan, dokümanter çalışma için kuvvetli bir teşkilâtta vazgeçemezler”.

İşte, *dokümantasyon merkezleri ve servisleri* bu ihtiyaçtan doğmuştur. Bunlar; arşivler, kütüphaneler ve müzeler gibi dokümantasyon müesseselerinin en dinamik şekilleridir. Birçok memleketlerde, dokümantasyon müesseselerinin repertuvarları hazırlanmış ve yayımlanmıştır. (Büyük-Britanya’da 1928; Fransa’da 1935, 1942, 1948, 1951; Holanda’da 1937; İsviçre’de 1946; Belçika’da 1947.) Biz de kendi dokümantasyon teşekküllerimizin bir repertuvarını, hiç olmazsa basit bir listesini hazırlayıp basturmamız var. Buna büyük bir ihtiyacımız var. Nitekim, bundan bir-iki yıl önce, benim memlekette bulunmadığım sırada Unesco Genel Merkezi böyle bir listeyi Millî Kütüphanemizden talebetmiştir. Bu isteğe ne yolda cevap verildiğini bilmiyorum, ama mealini tahmin edebiliyorum.

Dokümantasyon, bir ilim midir ? İlk bakışta, dokümantasyonun yeni bir şey vücuda getirmediği, sadece ilim araştırmacısına üzerinde araştırma yapacağı dokümanter malzemeyi vermekle yetindiği sanılır. Dokümantasyon, müktesep vakıaları kullanır. Zaten tasnif olunmuş dokümanları bir araya getirir. Bu mahsuller bir seçme ameliyesinden geçirilir, tarif ve tasvir edilir, yeniden basılır ve dağıtılır. Bununla

beraber, bibliyografya ve katalog çalışmalarında, seçme ve tercümede, bilhassa seçilmiş dokümanları karşılaştırmada bir yaratma işi vardır; bunlar bâzan gerçek bir senteze yahut - PAGÈS'in dediği gibi - dokümanter bir " b u l u ş " a kadar varır. Dokümanter mahsuller, CADILHON'a göre, çokluk "biçilmiş kaftan" şeklinde veya, IKOWSKI'nin deyimiyle, "yarı-hazır malzeme" halindedir. Keza, dokümantalistlerin bilginler veya teknisyenlerle bir fikir yakınlığı olması elzemdir : çünkü dokümantalistler onlar için çalışır. O halde dokümantalistlerin bilginler veya teknisyenlerle eşit yahut bir derece alt olarak aynı kültür ihtisasını haiz olması lâzımdır. Belçikalı OTLET demiştir, ki : "Dokümantalistler ilim hâdimlerine hizmet ederler, meslekleriyle hizmeti kabullenmiş olanların dilini konuşurlar". Asıl *dokümantoloji*'ye gelince, o şüphesiz teşekkül halinde bir ilimdir; daha şimdiden kendi doktrinleri, bir dereccye kadar kendi lâboratuvarları vardır. Az sonra, bu iddiayı daha iyi anlıyacağız.

Dokümantasyon, bir teknik midir? Dokümantasyonu radyografi, imbikten çekme v. b. gibi teknik işlerle kıyaslırsak, onun tipografya, daktilografya, mültigrafya, fotografya, sinematografya, muhabere gibi epey tesirli birçok mekaniik tekniklere başvurduğunu görürüz. Bu seri henüz kapanmış da değildir, mekaniik icatların terakkisiyle alabildiğine ilerlemektedir. Kataloglama, sınıflama, insan gücünü uzuvlama gibi daha fikrî birtakım teknikler de hesaba katılmaktadır. Evlcrimizi, mobilya hizmetlerini ve tam tesisatımızı cihazlandırmak üzere, sanat ve teknik ilimle elele vermektedir. İşte bu tekniklerin toplamı, düzenli bir bütün teşkil ettiği ölçüde, dokümantalistin mesleğine has bir teknik meydana getirir.

Dokümantasyon, bir âmme hizmeti midir? Genel idarelerin bir çoğunun dokümantasyonla meşgul olduğunu görürüz. Polis, sigorta, enformasyon, turizm, iaşe, vergi teşkilâtları halka ve memurlara malûmat ve vesika verirler. Fakat bütün dokümantasyon henüz devletleştirilmiş değildir. Acaba dokümantasyonun bir gün su ve elektrik gibi tevzi olunacağını, en ufak branşlarına kadar teşkilâtlandırılacağını düşünebilir miyiz ? Şahsi teşebbüsün her zaman dokümantasyonda bir yeri bulunacak, ferdin kendisini ilgilendiren hâdisenin araştırılmasında ve kendi ihtiyacı olduğu şekilde bir rol oynamasının asla önüne geçilemeyecek gibi görünür. Bununla birlikte ve gitgide Devlet kendi idaresi altında bulunanlarla olduğu gibi, bu irfan, bu işe yarar bilgi teşkilâtiyle de meşgul olmak zorunda kalacaktır.

Bugün muhakkak olan bir şey var : *Dokümantasyon*, başkalarına vesika vermekle görevli kimseler için, *bir meslektir*. Yeni doğan bu meslek, onu icra edence yerine getirilecek bâzı şartlar ister. İlkin, dokümantalisti bir disipline alıştıran, dokümanter bütünün belli bir bölgesine yerleştiren kültürel yahut teknik bir ihtisas. Sonra dokümantasyonda çalışma usullerini, nazari ve amelî olarak bilme. Üçüncü olarak, işe yarar vaziyette münasip alet ve makineler. Dokümantalist, bunları bilip öğrenmek zorundadır. Fakat bu meslekte lüzumlu olan daha bâzı şeyler var : dokümantalistimizin mensup bulunduğu fikir işçileri ailesi ne olursa olsun, dokümana karşı maddi saygı, dokümanın muhtevası karşısında tam tarafsızlık; dokümanlar arasında bir yandan ilmî değerlerini, öte yandan, seçmenin tahsis edildiği okuyucular ve müşterilerin ihtiyaçlarını hesaba katarak, bir seçme yapmak kaabiliyeti; nihayet iyi düzenlenmiş modern bir müessesenin işleminde bilhassa önemli olan randıman.

Dokümantasyon; üniversitelerde, liselerde, ihtisas okullarında, öğretmen okullarında, köy enstitülerinde, Kaymakamlık Kursu gibi idarî kurs ve okullarda bir ders olarak öğretilmelidir; bunun binbir çeşit faydası vardır. Ne yazık, ki henüz Türkiye’de dokümantasyon bu saydığımız okul, enstitü ve kurslar bir yana, hattâ Kütüphanecilik Kursunda ve Tarih Enstitülerinde dahi okutulmamaktadır... Memleketimizde lüzumsuz, kupkuru ve nazariyatçı bilgiciliğin artık bir sonu gelmeli, değil midir ?..

Başka ülkeler, dokümantasyon öğretimini okullarına çoktan sokmuşlardır. Fransa’da dokümantasyon, Paris’te Sanat ve Meslek Millî Konservatuarına bağlı olarak Fransız Millî Eğitim Bakanlığının 1 aralık 1950 tarihli kararnamesiyle resmen açılan Dokümantasyon Teknikleri Millî Enstitüsünde (Institut National des Techniques de la Documentation) tedaris edilir. Bu Devlet Enstitüsü, dokümantalist yetiştirir. Demek, ki artık dokümantalistin diplomalı bir teknisyen olması da imkân dahiline girmiş oluyor. Bu konuya ve mesleğe ilgilenen gençlerimizin - gönül, çok sayıda olmasını diler- Fransa’ya giderek iki yıl sonra resmî bir Devlet diploması ile memlekete dönmeleri mümkündür. Enstitünün iki yıllık Teknik Kurları, Fransız meslekî kadrolarının bir fidanlığı mahiyetindedir. U. F. O. D. a bağlı bir yıllık Hazırlık Kurları da vardır. Bu kurlar sekreter, preparatör, asistan, tasnifci, katalogör, teksir memuru gibi dokümantalist-yardımcı-

sı olmak isteyen herkese açıktır. Hiçbir diploma aranmadığı gibi, dersler de ya sabahın erken saatlerinde, ya da akşamın geç saatlerinde verilir. Bu çeşit adamlar; dokümanların tertip ve tanzimi, muhafazası, nakli, röproduksiyonu gibi el işlerini bilmek, öğrenmek ihtiyacındadır. Hepsinin kültür tekniğinin dilini, doktrinlerini, metotlarını tanımağa ihtiyacı vardır. Bu olmazsa, dünyamız kendini dokümanlardan ibaret koskocaman bir yığın içerisinde tıkanmış, boğulmuş bulacaktır.

Dokümantasyon teorisi; XIX. asrın ikinci yarısında başlayan ve tekniğin ilerlemesi gibi tarihî bilimlerin gelişmesine karşılık olan matbaacılık enflasyonunun büyük çağından bu yana yavaş yavaş kurulmuştur. OTLET; Bruxelles'deki Bibliyografya Enstitüsü, Evrensel Onlu Tasnif Sistemi, İlim Birlikleri Şûrası, Mundaneum'u ile bu hareketin mübeşşiri, milletlerarası ilk kılavuzu olmuştur. Onun kadar ihtirash olmyan yahut ondan daha ihtiyatlı ve mütevazı olan başkaları, OTLET'nin etrafında bir türlü göklerden inemiyen bir kültürün izlerini yeryüzünde derinleştirdiler. Bütün dünyanın güzel bir hayal olarak bahsettiği, fakat kolektif katalogların en mahallîsine eşit bir alâka dahi uyandıramamış olan bir Evrensel Bibliyografya Repertuarını kendi üzerinden atmakla, *Dokümantoloji* hiçbir şey kaybetmiş sayılmaz.

İptidada bir tek yapraktan doğan kitap, halen, hareketli olma ihtiyacıyla kendi unsurlarından ayrılmağa yüz tutarken, yeni keşifler ve icatlardan diğer bâzı doküman şekilleri meydana çıkmakta, dokümantografyalar sayesinde bunlar insanoğlunun ihtiyacı olan alât ve teçhizatı çoğaltmaktadır. Artık insanoğlu kitapla, matbua parçasıyla, dergi makalesiyle, basın kupürü ile, arşiv kopyası ile tatmin olmuyor. Şimdi bütün bir eser, resimleriyle birlikte, mikrofilmler üzerine, mikrofişler üzerine, "mikrokardlar" üzerine naklediliyor. Kalın, ağır bir dosya, mikrofilme alınınca, bir ceketin cebine sığıyor. Koskoca bir kütüphane, bakıyorsunuz, bir el çantasına sıkıştırılıyor. İlmî araştırmalar her çeşit doküman ünitelerine, yani : resimli ve tasvirli (ikonografik) dokümanlara, madenî dokümanlara, âbidevi dokümanlara, büyük taş dokümanlara, fotoğraflı dokümanlara, hattâ radyo-televize dokümanlara teşmil ediliyor. Öncü veya "pre-dokümantalist" denilen arşivcilik, kütüphanecilik, müzecilik teknikleri veya meslekleri dahi bu dokümanlar yarışına katılmaktadır. Genç nesilden arşivcilerle müzeciler, mikrofilm "okuyucusuna" eski metin-

leri çözmekte, foto-fişler hazırlamaktadır. Bu fişlerde, müze veya arşiv vesikasının resmi, ilmî tarifıyla yanyana bulunur. Ben bu çeşit fişleri Paris'te Ejiptolojik Dokümantasyon Merkezi ile Carnavalet Müzesinde görmüştüm. En büyük, en hatırı sayılır kütüphaneler bile, dokümantasyon ofislerine, fotoğraf lâboratuvarlarına bağlıdır. Meselâ, Paris Millî Kütüphanesi mikrofilm konusunda, renkli fotoğraf konusunda çok müessir bir rolü bulunduğunu göstermektedir. Washington'da da Kongre Kütüphanesinde ve Devlet Arşivlerinde çok muazzam ilm ve fotoğraf koleksiyonları varmış, işitiyoruz.

Doküman şekilleri çoğaldıkça, doküman yığınları arttıkça, dokümantalistin mesleğine has teknik tamamlandıkça : *doküman birliği* (unité documentaire) ikir birliğine yakınlaşıyor.

Kendimiz için dokümantasyon, yahut başkaları için dokümantasyon; birçok kimselere yeni tip „ *bir kültür tekniği*” olarak gözük-müştür.

Dokümantasyonun *bir fikrî çalışma tekniği veya metodu* olduğu, hi-lâfsız bir gerçektir. En vahşi, en iptidai denilen insanlar bile ancak bilenin - sihirbaz, hoca, papaz, öğretmen gibi - yapabileceğini anlamış-lardı. Bir parça aydınlanmak, doğru yolu bulmak için ona baş vurulurdu. Dokümantasyon, Henri LEMAÎTRE'in teşbihiyle, kafa ve ruh için gıda arıyan değirmi bir “ g ö z” gibidir. Dokümantasyon, Mme Suzanne BRIET'nin derslerinden birinde söylediği gibi, has-bi araştırma için, yahut hareket için bilinmesi gerekli olanı öğrenmek arzusundan cesaret alan bir “anlama kuvveti”dir. Dokümantasyon, ilimlerden faydalanma işinde bir dinamizm, bir kooperasyon zihni-yetidir. Eğer o, motörü işleten kıvılcım değilse, muhakkak, ki bunun çarkları ve hareketidir.

Şimdi dokümantasyon sahasını, bunun aldığı şekilleri ve içinde görüldüğü müesseseleri teşkil eden faaliyetlerden daha teferruatlı bir dikkatle bahsetmenin sırasındır. Dokümantasyon sahasında yapılacak bu gezinti, bize bu sahanın bütün bir panoramasını detaylı ve toplu bir halde görmek imkânını verebilir. Bu metne eklenen bir *tablo* Dokümantasyonun 1. basamağından 4. basamağına kademe kademe çıkma-nıza yardım eder. *Öğrenme* denilebilecek olan 1. basamak hâdiselerin kaynaklarına tekabül eder. *Araştırma* denilebilecek olan 2. basamak dokümanların kaynaklarını gösterir. *Yayma* denilebilecek olan 3. basamak, dokümanların işletilmesini karşılar. *Düzenleme* (organisa-

tion) diyebileceğimiz 4. basamak da dokümanter tekniğin işe koyulmasıdır.

Dokümantasyonun yeni bir kültür tekniği olduğunu söylemiştik. *Bu teknik, herşeyden önce, asıl fennî araştırmalar çevresinde, yani müspet ve tatbikî ilimler sahasında gelişti.* Sosyoloji, iktisat, hukuk, dil, edebiyat, tarih gibi beşerî ilimler, bunu, daha geç, daha güç kabul ettiler. Bunun sebeplerini anlamak, kolaydır. Gerçekte, fen ve teknik alanlarında dokümantasyon, pek az zamanda hemen baştan aşağı değişir, yenileşir. Falan keşif, filân icat bir gün demode olur. Bu itibarla, pek tanınmış olduklarından, artık bunlar üzerinde yeni etütler yapılmaz. Halbuki, beşerî ilimler sahasında, dokümantasyon, birikme, biriktirme yolu ile meydana gelir : Edebiyat, tarih, felsefe, hukuk, iktisat, hattâ fen ve ilim tarihi, mazinin mirasçıları olduğundan, eskiye bağlıdır. İlim, muhafazakârdır. Fen ise devrimcidir. *Beşerî bilgilerin tekâmülü, zekânın iki davranışı arasında daimî bir uzlaşmadan başka şey değildir.* İcat ile izah, tefekkür ile faraziye fikir sahasını beraberce paylaşır. Dokümantasyon; ya kaygısız bir sağmal inek, ya da süslü, püslü elbiseler giyinmiş kıvrak bir hizmetçi kızdır. Tabii, bu mesele, efendileri olan bilginlerin arzusuna bağlıdır.

Fikrî çalışmanın tekâmülü, büro adamının yazı masası üstünde apaçık görülür. Kafa ile çalışma şartları ve teçhizatı, bugün, eski zamandakinden bambaşkadır. MONTAIGNE, çalışmak için yuvarlak fildişi kulesine çekilirmiş. BOSSUET, piskoposluk bahçesinin en uzak köşesine kaçarmış. DESCARTES, gizli meskenine dalmış. EDISON, kendisini anahtarla bir odaya kilitlemiş. SPINOZA'nın kitaplığında sadece altmış kitap varmış. Fransa'da XIV. Louis devrinde, yani XVII. asırda yılda ancak yetmiş eser yayımlanmış. Bugünse aynı Fransa'da, tekrar basımlar hariç, yılda ortalama 12.000 eser yayımlanmaktadır. Bütün XVIII. asır boyunca, geniş Osmanlı İmparatorluğu ülkelerinde sadece yetmiş kadar eser basılabilmiş olduğunu hatırlayınız. Bugünse, yalnız Türkiye Cumhuriyeti dahilinde yılda ortalama olarak 2-3 bin eser yayımlanmaktadır. 1947 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde %40-1 okul kitabı olmak üzere 500 milyon cilt eser yayımlanmıştır. Washington'daki Kongre Kütüphanesine her yıl 7 milyon doküman girer. Mühim dokümantasyon merkezleri, 100 ilâ 2.000 dergiyi muntazaman alır ve tararlar. "*Bulletin de Documentation Bibliographique*" adlı Fransız cari bibliyografya-

lar bibliyografyasındaki künye sayısı, yılda 2.000 ilâ 2.500-i bulmaktadır.

Son dünya harbinden önce dünyada 800.000 dergi makalesi (gazete makaleleri hariç) çıkmıştı. Paris Millî Kütüphanesinin Periyodikler Dairesinde yılda bir milyondan fazla Fransız ve ecnebi fasikülü elden geçer, muamele görür. Fransa'da bâzılarımızın zannettiği gibi, Millî Kütüphane'ye bağlı değil, hattâ Millî Eğitim Bakanlığına da hiç değil, fakat doğrudan doğruya İçişleri Bakanlığına bağlı müstakil ve yüksek bir reji olan, bununla beraber millî bibliyografyalar hazırlamakla mükellef bulunmayan Fransa Basma Yazı ve Resimleri Derleme İdaresine, yani Régie du Dépôt légal de France'a gelen ikinci nüshalar da bu bir milyon rakamına dahildir.

Fransa Dépôt Légal İdaresine gelen eserler	1939	1948	1950
	12.526	16.020	11.849
Türkiye Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğüne gelen eserler			
	2.486	2.173	2.137

BRADFORD'un haber verdiğine göre, bâzı ilmî makale analizleri birçok periyodiklerde birden tekrar tekrar, çokluk iki-üç defa, görülür. Buna mukabil, yarıya yakın nispette mühim bir kısmından hiç bahsedilmez. Gene BRADFORD, özel bir konuyu ilgilendiren makalelerin %33 gibi bir nispeti ihtisas alanı dışında kalan dergilerde bulunabileceğini göstermiştir. İstatistik sondajları yapmak suretiyle o, "BRADFORD KANUNU"nu kaleme alabilmiştir. Bundan başka, analiz dergilerinin yaptığı işin teferruatlı bir tetkiki, Bradford'u şu neticeye vardirmiştir : Özel dokümantasyon müesseselerinin koleksiyonlarından - prensip olarak - üçte ikisi, müessesenin meşgul olduğu konu ile doğrudan doğruya hiç alâkalı değildir, bununla beraber o ihtisas şubesini alâkalandıran bütün dokümantasyonu, hiçbir yerde tam olarak bulmak da mümkün olmaz.

Beşerî ilimlerin emrine âmade bulunan toplu ve birikmiş dokümantasyon, miktar ve ehemmiyet itibariyle, asıl fennî istihsal rakamlarını ezecek kadar çok ve boldur. Meşalenin, âlimden ziyade, elân insaniyete lüzumlu olduğu görülüyor. Âlimin aşındırdığı büyük kütüphaneler, kendisi için kısmen işletilmemiş bir araştırma sahasıdır. Mazinin vesikalarından faydalanma işinde bir sistemleştirme imkânı yoktur. Tetkik ve tahkik burada fennî sahalardan daha hür bir gidışı vardır. Pagès'in dediği gibi, "şahsî ihtiyar hakkının hareket serbestisi" burada daha geniştir.

Mamafih, fikrî çalışma cihazları, ihtisası ne olursa olsun araştırma adamının hareket tarzında derin bir değişiklik yapmıştır. Zaman ve mekân faktörleri, şimdi, mazide olduğundan çok fazla işe karışmaktadır. Takvim, saat, tarife, telefon, mikrofilm okuma cihazı, yazı makinesi, diktafon, teleskript; fikren çalışmaya *bambaşka bir ahenk* vermektedir.

BACON, "Bilginin iptidasında, vakıaların tetkik ve muayenesi vardır" demeyi pek severmiş. CARNEGIE, bahis konusu üzerinde eskiden yapılmış olabilecek "bütün çalışmaları esasından tetkik etmeden önce" hiçbir işe teşebbüs edilmemesini salık verir. Mesele, daha ziyade en iyi çalışmaları seçmektedir. İşte, asıl burada bir yetki meselesi ortaya çıkar. Sağlam bir metot, asıl burada, araştırmacının imdadına yetişir. FÉNELON, "Zekâ işlerinde en az bulunur şey nizam, intizamdır" dermiş. İntizam, işaret, intihap : fikrî meşgalelere giden üç esaslı yoldur.

Zamanımızın mahsulü olan bilgilerin "iştiraki" vazifesinde *do-kümanter analiz* yahut "abstract"; fikrin ilân ve naklinde en süratli, en emin vasitalardan biri olarak gözükmüştür. Mühassısın çalışma masasına kendini alâkalandıran yeniliklerin analitik, bâzan da kritik bir özetini getirmek; ihtisas kütüphanelerinin, dokümantasyon merkezlerinin, teknik dergilerin vazifesidir. O da böylece ya doğrudan doğruya okuma, yahut fotoğraf röprodüksiyonu yolu ile bunu işletmek isterse, kaynakları keşfetmiş olur. Derlenmesi kolay olan istatistik bilgilerine ait doküman yığınlarına dayanan bir araştırmacının ihtiyaçlarına, makineler ilmi cevap verir.

Fennî ve teknik araştırmaların başlangıç noktasında, modern dokümantasyon, bütün çevrelerde, en tesirli istihsal âmilllerinden biri haline gelmiştir. Bunun için iki örnek vermek kâfi : Paris'te ziyaret ettiğim Fennî Araştırma Millî Merkezi (Centre National de la Recherche Scientifique)mühassısın özetçi ve tercüme ekipleriyle, dergi koleksiyonları ve mikrofilm servisiyle Fransız âlimlerinin kafasına artık vazgeçilmez bir mücssese olarak yerleşmiş bulunmaktadır. Öte yandan, Fransa'da NEYRET-PICTET müesseseleri de lâboratuvar, atelye ve tetkik bürolarının faaliyetlerine çok sağlamca bağlı dokümantasyon servisleriyle, bütün dünyada hidrolik tatbikatı, yani suların cereyanından istifade alanında muazzam bir terakki kaydetmiştir.

Dokümantasyon ve enformasyonu muhafaza ve tevzi eden servislerin arzettiği *imkânları*, *oryantasyon kılavuzları* tanıtır. Bunlar; nerede ne gibi ilmî alâka ve faaliyetler var ? bunu topluca göstermek için, yahut da memleketin az-çok geniş bir topluluğu için hazırlanır. Fransa'da okuyucu ve araştırmacıya en iyi eserleri, dergi makalelerini, dokümantasyon merkezleri ve derneklerini, kütüphaneler ve müzeleri, ihtisas eseri yayımlıyan tâbileri tanıtmak için Dokümanter Araştırma Elkitapları (Manuels de la Recherche Documentaire) hazırlanıp yayımlanmıştır. Şimdiye kadar çıkan felsefe ve coğrafya ilimlerine ait kılavuzları ben Millî Kütüphane adına satın alıp Ankara'ya göndermişim. İstiyen arkadaşlar, bu eserleri burada görüp tetkik edebilirler. Bu yıl sosyal ve ekonomik ilimlere ait cildi de neşredilecekti, çıkıp çıkmadığını henüz haber alamadım.

İşte, bilgilerimizle kütüphanecilerimizi bekliyen müşterek bir dâva... Dokümantasyon müesseselerimizin her bilgi şubesinde araştırmacıya sunabileceği dar veya geniş imkânlar nelerdir ? Bunları gösterecek oryantasyon kılavuzları hazırlamalıyız. Her alanda en iyi kitaplarımızı ve dergi makalelerimizi, dokümantasyon merkezlerimizi, kütüphanelerimizi, müzelerimizi ve arşivlerimizi, âlimlerimizi ve tâbilerimizi tanıtmak için acaba neyi ve kimleri bekliyoruz ? Yoksa, Unesco'dan bize bu konuda da eksperler göndermesini mi bekliyeceğiz ? Bu, bizim için bir ayıptır. Ben bu noktada Türk Kütüphaneciler Derneğine çok mühim ve mesuliyetli bir vazife düştüğüne inananlardanım. Nitekim, başka memleketlerde de bu gibi işleri - Millî Kütüphanelerin işbirliğini sağlayarak - üzerlerine alan, meslekî derneklerdir.

Bugün hemen bütün sahalarda yapılan ilmî araştırmalar, oryantasyonun kıymet ve ehemmiyetini idrak eylemiş durumdadır. Şu dokümanlar hercümercinden ve tikanıklığından kolayca sıyrılmak üzere, ilmî araştırma ve dokümantasyon için kolektif çalışmalar yapılmıştır. Dokümantalist, şimdi, VERNE'in tâbiriyle bir "ekip adamı" olmuştur. "Bir çalışma grupunu ilgilendiren bütün dokümantasyonu bu grubun emrine âmade kılarak, gruptan herkesin ayrı ayrı ve şuur-altı araştırma melekesini koyverme" dâvasının hallinde dokümantalist kendine düşen rolü oynamıştır" (WIGNER).. Ferdî çalışmayı, dokümantalist, ağır külfetler mukabilinde azâdetmiştir. Dokümantalist, her hal ve vaziyette, mesleğinde ikinci derece

bir yer tutan ilmî ihtisas şubesini bilmek, okuyucuların ve araştırmacıların bizzat derlediği bibliyografyayı - daha doğrusu dokümantografyayı - toplamak, biriktirmek zorundadır. Memleketin salâhiyet ve ihtisas adamlarına ait, müessesede bulunan alâkabaş ve meraklı eserlere ait, hattâ noksanlara ait işler tutulması çok faydalıdır. Buna, şahıslar üzerine dokümantasyon, kolektif araştırma üzerine dokümantasyon derler.

Dokümantasyon; ilmî veya fennî bir çalışma ekibinin hayatına sıkı sıkıya bağlı ise, yahut sınai, ticari, idari, tedrisî ve başka çeşit bir faaliyete iştirak ederse; dokümanları yanyana getirme, seçme, kıyas etme suretiyle, yardımcı dokümanlar tanzim eyleme suretiyle bâzı hallerde hakikî bir kreasyon kadar varabilir. Bu takdirde, dokümantasyon, dokümanlararası bir mahiyet almış olur.

Son zamanda, âlimlerin kesin şekilde işaret ettiği, bâzı dokümantasyon meseleleri daha vardır. Dokümantasyon servisinin sürati, dokümanter enformasyonun bütünlüğü bunlar arasındadır. Amerikalı Prof. BURCHARD, Amerikan kütüphanecilerinin dinamizmini ve tesirini tamamiyle müdrik olarak, "ilmin kendi Waterloo'sunu kütüphanelerde bulduğuna hükmettiğini" söylüyor. Kütüphaneler arasında, diyor, kitap iaresi işi çok ağır yürüyor. (Hani böyle ağır-aksak bir yürüyüş bizde de olabilseydi !) Kolektif katalog, uzun zaman istiyor. Birkaç yıldır, bir fotoğrafı, bir mikrofilm çabucak elde etmek üzere daha mücehhez bulunmamıza rağmen, *zaman faktörü*, acelesi olan âlim için hâlâ korkunç tesirini muhafaza etmektedir. İlmî enformasyonun gündelik ve geçici olan karakteri, bu sahada çalışanlardan fikrî bir tahammül kaabiliyeti ile münasip teçhizat ister, bunu âdeta zorla kabul ettirir. Âlim, eskiden olduğu gibi, bugün de muhtaç bulunduğu malûmatı hâlâ şahsi temaslarından, okuduğu eserlerden ve buralarda rastladığı bibliyografyadan, fakat şimdi gitgide "abstract"lardan ve kontrandülerden alır. Mikروفilm, ilim araştırmacısına, dokümanın kendisini, küçük bir hacimde, lâboratuvarının yazı masasına kadar götürür.

Âlim, kendisini alâkalandıran *bütün dokümantasyonu* bulabileceğinden emin midir ? Dokümantasyon servis ve ofisleri, kendisi için tarar, okur. Dokümanter çalışma, müşterek şekilde teşkilâtlanmıştır. Bununla beraber, ilmî ve fennî dokümantasyonun mühim bir kısmı, hiç değilse bâzı sahalarda, bir sır olarak kalmaktadır. Jean THIB-

AUD, "ilim ve fennin şimdi barış zamanındaki savaş faaliyetlerinin en esaslısı" olarak görünmesi olayı karşısında âlimlerin duyduğu endişeyi son günlerde belirtmiştir. Büyük âlim EINSTEIN, şöyle bir alârm feryadı kopardı: "Enformasyon sahası, dedi, askerî ihtiyaçların baskısı altında boyuna daralmaktadır". Gizli dokümantasyon, dokümantasyona yapılan bir hakarettir.

Dokümantasyonu, bütün imkânlarıyla, bütün ileri vasıtalarıyla bir sanat olarak icra etmenin hakikaten *yepyeni* bir kültür tekniği vücuda getirdiğini iddia etmek zamana gelmiştir. Dokümantasyon, gitgide teknik bir ihtisas mesleği haline geliyor. M. LE ROLLAND el emeğinin akıl ve ikre ne getirdiğini, kısmen elle yapılan bir işin kültüre nasıl hizmet ettiğini, yani insanı nasıl zenginleştirdiğini anlatır. Bu zat, Julian HUXLEY'in şu sözünü zikreder : "Eller, tuttukları şeyden lemsî bir hayal alır; gözler ise gördükleri eşyadan bulunmuş bir hayal alırlar Eşyaların fikren tam tarifini, alet ve makinelerin bunlar üzerindeki tam hâkimiyeti takibetmiştir." El, manevî varlığımıza hizmet etti; alet, dimağı geliştirdi. Dimağ da mukabil olarak ele kılavuzluk vazifesi gördü. İşte, akıl ve zekânın her yerde hâzır ve nâzır oluşu, bu yüzdendir. "Makine, sanayi için neyse, dokümantasyon da kültür için odur" (PAGÈS).

Bu konuda yeni bir *hümanizma*'dan bahsetmek, ifrat ve mübalâğa sayılmaz. Bambaşka bir araştırmacılar nesli türemektedir. Bu nesil, makine ile zekânın barışmasından doğmuştur. Yeni adam, vârisi bulunduğu hiçbir şeyi reddetmez. Tarihin kendisine intikal ettirdiği tecrübe hazinelerine dayanarak yarınki dünyaya kararlı adımlarla ilerler. İnsanlığın metin istikbali, bu intibakın fertçe ve kitlece olmasını âmirdir. Teknik, burada, sosyal ihtiyacın bir delilidir. "Modern dokümantasyonun bir hususiyeti de, aynı müessesede dahilindeki muhtelif sektörleri nizamlamaktır."

Nihayet, dokümantasyon, daima ileriye götürülmüş bir ihtisasın doğruluğunu ispatlayıcı bir yol olarak görünür. İhtisasın az-çok geniş hudutları içine kapanmış olan araştırmacı ve okuyucu, kendi sahasına komşu bölgelerde bir yol göstericiye muhtaçtır. Bir mevzuun etrafında yönetme, bir araştırmanın kaynaklarını bulma, ihtisas ve salâhiyet sahiplerini tanıma; bütün bunlar çeşitli faaliyetlerin koordinasyonu için pek zaruri şeylerdir.

III- DOKÜMANTASYON TERİMLERİ.

Doküman neye derler ? Dokümantasyon nedir ve ne gibi şekiller alabilir ? Bunları şimdi daha iyi biliyoruz. Artık bu kelimeleri tarif bizim için zor olmaz.

Yukarıda *doküman*'ın tariflerini vermiştik. Şimdi dokümantasyonun kısaca tarifine geçelim. U. F. O. D. a göre, *dokümantasyon*: "dokümanların tanzimi, araştırılması, toplanması ve faydalanılmasından ibarettir."

Bu tarifler, diğer bâzılarıyla birlikte, 1937-de Paris'te toplanan Dünya Dokümantasyon Kongresinin Ön-raporlarının en başında yer almıştır.

Dokümantasyon merkezi'nin tanımı daha 1935 yılında, U. F. O. D. un çıkardığı Dokümantasyon Merkezleri Repertuarının önsözünde yayımlanmıştı : "İlgililerin emrine âmade kılınmak üzere genel veya özel, tam veya kısmî bir dokümantasyonun usulü dairesinde teşkilâtlandığı servisler mecmuu. Bir dokümantasyon merkezi muhafaza (dokümanları yahut danışma eserlerini), tarama, yayma (dağıtma) servislerini ihtiva eder. Merkez, servislerinden herşeyden önce işbirliği ister : 1) Servislerden biri dokümaları toplar, kayıt ve tertibeder (arşivler, kütüphaneler, sinematekler, diskotekler, müzeler v. b.); 2) Diğer bir servis dokümanları tarar. Repertuarlar, dosyalar, analizler v. b. hazırlamağa yarıyacak unsurları çıkarır; 3) Başka bir servis de haber, tebliğ, yayım, röprodüksiyon, tercüme v. b. şeklinde dokümantasyonu halkın emrine âmade kılar.

Bizi, 1910 yılındanberi Bruxelles'deki Milletlerarası Bibliyografya Enstitüsünce olduğu kadar 1932-denberi Paris'teki Fransız Dokümantasyon Teşekkülleri Birliğince de gerçekleştirilmiş bulunan işleri safha safha anlatmağa götürecektir olan dokümantasyon terimleri üzerindeki gayret ve faaliyetin menşelerinedek çıkmaksızın (metnin sonundaki Bibliyografya bölümünde bu konuda bilinen eserlerin bir listesi vardır), terimlerimizin bâzı ek kaynaklarını tanıtacağız.

U. F. O. D. un 1937 terimleri ilkin WALTER tarafından Almancaya çevrildikten sonra : *fihrist* (table), *dizin* (index), *fiş kutusu* yahut *fişlik* (fichier), *fotokopya* (photocopie) gibi yeni yeni birçok kelimelerle zenginleşmiş, Marcel GODET'niñ dikkatli ve ihtimamlı çalışmasıyle 1942-de Berne'de çıkan *İsviçre Dokümantasyon Kılavuzu*'nda (Le

Guide de la Documentation en Suisse) yayımlanmıştır. Bu terimler daha sonra Pierre BOURGEOIS tarafından İtalyancaya da çevrilmiştir (Guide A. S. D. 1946). Bunların İspanyolca tercümesi de Albert GLORGET tarafından Bibliothèque Nationale (Paris) in Kataloglar ve Bibliyografyalar Salonunda yapılmıştır.

MAIRE'in *Le Manuel pratique du Bibliothécaire* (1896) adlı eserinde bulunan *kitap terimleri* lûgatçesi bugün hâlâ değerini muhafaza etmektedir. Bu lûgatçe bâzı tarifleri ihtiva eder.

1934 yılında Milletlerarası Fikrî İşbirliği Enstitüsü (Institut International de Coopération Intellectuelle) bir *Kütüphanecilik Sözlüğü* hazırlamağa koyulmuştu. Henri LEMAÎTRE buna ait ilk malzemeyi toplamış; Fransızca, İngilizce, Almanca olarak üç dilde 3 cilt halinde yapılan geçici basımını gözden geçirmiş; bu basım 1939-da dağıtılmıştı. Şimdi UNESCO Milletlerarası Kütüphaneci Dernekleri Federasyonu (F. I. A. B.) ile Kütüphanecilik Sözlüğünü üç kütüphaneci-ekspere havale ve tevdi hususunda mutabık kalarak sözlüğün basım ve yayımını kendi üzerine almıştır*.

Normalizasyon (standardizasyon) dernekleri de terimler meselesiyle ilgilenmiştir. Fransız Normalizasyon Derneği (A. F. NOR.) tarafından etüdedilip geçici olarak çıkarılan *Basmaları Kataloglama Kaideleri* (Le Code de Catalogage des Imprimés) dokümantasyonu ilgilendiren bir kısım tarifleri de bize verir. Bunlar arasında şu terimler vardır : *bibliyografya*, *katalog*, *tertip*, *tasnif*, *ayrı basım* (extrait), *fiş* (analitik v. b.), *kitap ebadı* v. b., *dizin* (index), *danışma eseri* (réfêrence), *repertuar*.

U. F. O. D. un kendi üyelerine ait şartları tespit ettiği sırada yeni tüzüğünde tayin ve tasrih eylediği şekilleriyle *santral* (centrale), *merkez* (centre), *organ* (organe), *kurum* (entreprise), *servis* (service) v. b. gibi tarimlerin tarifleri de burada bulunabilir.

1947 ağustosunda toplanan Berne Konferansında normalizatörler F. I. D. içerisinde bir *Terimler Komisyonu* kurulmasını isteyen bir dileği kabul ettirmişlerdi. Gene aynı konferansta, International Standardisation Organisation'a (I. S. O.) bağlı bulunan Felemenk Normalizasyon Komisyonundan gelen bir doküman, dokümantasyo-

* 1953 temmuzunda bu sözlük "Vocabularium bibliothecarii" adivle Unesco'ca yayımlanmış bulunmaktadır.

nu ve dokümanların fotoğrafla röproduksiyonunu ilgilendiren 69 kelime veya deyimın kabulü maksadiyle gözden geçirilmiştir. Daha sonra bu vesika A. F. NOR.un Dokümantasyon Komisyonunda tetkik edilmiştir. Dokümanter analizlere ait terimler, 1949 haziranında UNESCO'nun ilmî ve fennî analizler meselesi üzerine yaptığı toplantıda ciddî bir ilerleme kaydetmiştir.

Şimdi de *dokümantoloji* kavramının mahiyetini açıklamağa çalışalım. Dokümantoloji, ilk elden dokümanların tanzimi için gereken en iyi metotların araştırılmasıdır. Dokümantoloji; hâdiselerin, fikirlerin, eşyaların, dokümanların, dokümantasyon servislerinin taharrisidir. Dokümantoloji, dokümanların derlenmesi, muhafazası, tertibidir. Dokümantoloji, ikinci derece ve müştak dokümanların vücuda getirilmesidir. Dokümantoloji, ilk veya ikinci elden dokümanlardan faydalanmaktır. Dokümantoloji, işlerle kurumlar arasında bir işbirliğidir. Dokümantoloji; tekniklerin, metotların, doktrinlerin sistem mahiyetinde bir usul ve tertip şekline konulmasıdır. Nihayet dokümantoloji, millî ve milletlerarası dokümantasyon şebekelerinin organizasyonudur.

IV- DOKÜMANTASYON VE MEDENİYET.

İngiliz dokümantalistlerinden biri *bir dokümantasyon merkezinin faaliyeti*'ni gayet güzel anlatır. Bu zata göre, "special library - özel veya ihtisas kütüphaneleri" (ki bunlar Fransız dokümantasyon merkezlerine muadildir) genel kütüphanelerden ancak bambaşka bir konu ve amaçta bulunmalarıyla ayrılır.

Gerçekten, bu müesseselerde faydalanma fonksiyonu stoklama yahut saklama fonksiyonundan çok daha önemlidir. Nihayet, dokümantasyon merkezine karşı alâka, dokümantalistin kendisine bağlı, omuzlarına yüklüdür. Dokümantalistin değeri neyse, dokümantasyon merkezinin değeri de odur, denilebilir. John L. THORNTON, meselâ üniversite kütüphaneleri gibi etüt kütüphanelerini ihtisas kütüphaneleri meyanında saymak ister. Bunların sadece dış görünüş bakımından genel olduklarını, gerçekte ise bir "ihtisas koleksiyonları kümesi" teşkil ettiklerini kabul eder. O halde, etüt kütüphanelerinin mütehasşis personeli, pek yakın zamanlarda kurulan merkezlerin dokümantalistlerine sıkı sıkıya benzer.

Öte yandan, K. L. TREVER adlı Washington'daki Millî Arşivlerde çalışan bir Amerikan arşivcisi, tarih araştırmaları için mahal-

İlî arşivlerin arzettiği büyük önem üzerine Amerikan kütüphanecilerinin az zaman önce dikkatini çekmiş, mahallî arşivleri şimdi mevcut kütüphanelere bağlamak fikrini ortaya atmıştır. Bu zat kütüphanecilerin birer arşivci olarak arşiv dokümanlarını kullanmayı ve bunlardan birer kütüphaneci olarak faydalanmayı öğreneceklerini ummaktadır. Millî Arşivler'in Muamelât Müdürü LACY'den sonra TREVER arşivciyle kütüphanecinin iki vazifesi arasında esaslı bir fark gözetmektedir. Bu fark, arşivcinin kütüphaneci tarafından yutulmasına bir delil olarak gösterilmektedir. Arşivcinin tutacağı ilk kaide, diyor LACY, dokümanların gerçekliğini gösteren aslına, menşesine saygıdır. Kütüphanecinin başlıca kaygısı da, kendisini okuyucu yerine koyarak, dokümanların muhtevasına nüfuz etmektir. (Bu mesele, dokümantalist ve doküman araştırmacısı ile kullanıcısı için daha önemlidir.) Arşivcilikte idarî bakım, kütüphanecilikte ise dokümanlardan faydalanma bakımı daha mühimdir. TREVER, gelecek vazifelerine meslekî olarak hazırlanmış kütüphanecilere kitap koleksiyonlarıyla beraber arşiv koleksiyonlarını da emanet etmek noktasında büyük avantajlar görüyor. Bilhassa, Türkiye gibi henüz millî arşivlerini bir teşkilâta bağlayamamış küçük ve fakir memleketler için meselenin önemi kendiliğinden anlaşılır. Demek oluyor, ki halen mevcut genel kütüphanelerimize mahallî ve millî arşivlerimizi de pekâlâ tevdi edebiliriz. Ama, bunun için, herşeyden önce, kütüphanecilerimizi iyi birer kütüphaneci, iyi birer arşivci, yani kısaca birer dokümantalist olarak yetiştirmek zorundayız.

Fransa'da arşivlerin durumu, Birleşik Amerika'daki durumdan bambaşka ve ona benzemekten çok uzaktır. Bunun sebebi, Fransa'da "eski teknikler" denilen arşivcilik, kütüphanecilik ve müzeciliğin gitgide daha fazla bir vuzuhla birbirinden ayrılmış olmasıdır. Mafatih, şimdi Fransa'da da arşiv, kütüphane, müze teknisyenlerinin -Pagès'in "pre-dokümantalist" dediği- meslekleri arasındaki fark ve hudutlar gün günden azalıyor, yok oluyor. Gerçekten, Fransız dokümantasyon merkezleri çokluk her çeşitten dokümanı ihtiva eder : kitap, periyodik, broşür, varaka, fiş, not, rapor, mektup, sirküler, prospektüs, ticari katalog, nümune, sergi eşyası, plâk, film v. b. Bu itibarla dokümantalistin kütüphanecilik, arşivcilik, müzecilik üzerine kâfi derecede malûmatlı olması elzemdir. Onun için, meslekî formasyonun gelişmesinde geç kalmış olan *dokümantasyon öğretimi*, birbirine

muvazi bir şekilde ilerliyen eski tekniklerin *özel öğretimine bir giriş* gibi telâkki olunabilir.

İlim, bugün başdöndürücü ilerlemeler kaydetmektedir. Gelişme halindeki bilgilerin nakil ve ıştırı kaabiliyeti çoğalmıştır. Bu sayede kültür çarçabuk şekil değiştirmektedir. Üç çeyrek asırdanberi dokümanlar o derece çoğalmıştır, ki tam mânasiyle “mürekkep içinde boğulmak” (bu deyimini ilkin Laura MARTIN kullanmıştır) tehlikesi karşısındayız. Zamanımız kitle kültürü, doküman *collectivisation*’u devridir. Bu devirde batma tehlikesi gösteren okuyucu ve faydalancının cankurtaran simidi gibi olacak *özel bir kültür tekniğine* başvurmak elzemdir.

Matematik, felsefe, psikoloji, istatistik v. b. gibi ilimler müccretliğe ve müspetliğe doğru giderken, ilim *vulgarisation*’u plâk, film, mikrofilm gibi yepyeni ifade vasıtalarıyla, muhtevaca gitgide zengin bir görünüş almaktaydı. Dokümantasyon da bu seyre uymuştur; bir yandan dilini, doktrinlerini, sınıflamalarını matematik veya lenüistik işaretlerle ifadelendirmiş, öte yandan doğrudan doğruya yapılan röprodüksiyonlar için yeni yeni aletler kullanmıştır.

İlimlere şimdi bir de dokümantasyon katılmıştır. Âlimin kendisi bile dokümanları bilmemezlik edemez. Fransız felsefecisi BAYER’in dediği gibi, âlim kendisini “doküman yığınlarıyla daha da ağırlaşan ilimlerin pek vâsi, pek heybetli vücudu” karşısında bulmaktadır.

Gene BAYER, zekânın alât ve edevata doğru uzandığını hatırlatır. Neticice olarak, pek çok esef edilen dokümantasyonun bu makineleşmesi, bu “sanayileşmesi” de zekânın bir zaferi değil midir ?

Kültür adamının daima gelişme yolunda bulunması, hiç kimse nin itiraz ve inkâra cesaret edemeyeceği kadar açık bir gerçektir. Dokümantasyona mahsus teknikler değişip gelişirken, yepyeni ve bambaşka bir araştırmacı tipi vücuda gelmiştir. Bir yandan kültür ihtisasıyla esasta âlime, öte yandan mesleklerinin teknik işleriyle şekilce arşiv, kütüphane, müze adamlarına benziyen bu tip, dokümantalisttir.

Dokümantasyon, zamanımızın bir ihtiyacıdır. Bugünkü cemiyetin bir yönetim şeklidir. Âlim, dokümana dayanır. Hâkim, dâvanın tahkikatını yapar. Kambiyo memuru, borsa fiyatları üzerinde çalışır. Fabrikatör, dokümantasyon merkezinin işaret ettiği yeni imal usullerini denemeye koydurur. Bugün mektepliler bile kendi doküman-

tasyonunu kendisi hazırlamaya yahut hocanın faal bir iş arkadaşı olmaya teşvik edilmiyor mu ?

Halka kapılarını kapamış, ancak kendilerine faydası olan bir otarşiyi âdet edinmiş birtakım dokümantasyon müesseseleri vardır. Bunlar, ilkin, dış rekabetten çok korkan ve kendilerini muhtemel bâzı çapulculara karşı kıskançça koruyan sınaî veya ticari servislerdir. Nihayet, bunlar millî savunma ile münasebeti olan ve "Mahremdir!" emrini almış bulunan askerî veya teknik servislerdir. Bu müesseseler âdet üzere gayet iyi haber ve malûmat alırlar. Çünkü, mahdut kimselerden ibaret bir muhitin emrine âmade tutulan bu dokümantasyon, en uzağa götürülmüş, en dar ihtisas şubesini konu edinmiş araştırmalara geniş surette açık bulundurulur. Birincilere misal olsun diye Fransa'dan şu üç müesseseyi göstereceğim : Saint-Gobain cam ve ayna fabrikalarının kimyevi ve teknik dokümantasyon servisleri, Demir ve çelik fabrikaları heyeti, Yağlı maddelere ait tetkik ve arama Teknik Enstitüsünün Dokümantasyon Servisi. İkinciler arasında da Fransız Havacılık Dokümantasyon ve Teknik Enformasyon Servisleri ile Atom Enerjisi Dokümantasyon Merkezi vardır.

Mamafih, dokümantasyon merkezleri ve servislerinin çoğu, halka fiilen açıktır. Buralara kabul şartları müsaittir. Buralarda dokümantasyon, işine ve yerine göre, cömert ve bereketlidir. Fransızların gerçekleştirdiği ve övünebileceği, bizim de örnek alabileceğimiz bütün müesseselerin bir listesini burada okumak uzun sürecek. Ben yalnız en mühimlerinin adlarını zikredeceğim : Fransız Petrol Enstitüsü, Alüminyum Teknik Merkezi, Telekomünikasyon Millî Merkezi, Matbaacılık Teknik Ofisi, Siyasal Bilgiler Millî Fondasyonu, Renault Otomobil Fabrikaları Millî Rejisi Dokümantasyon Servisi, Su, elektrik, havagazı v. b. sarfiyatını ölçer aletler imal eden kumpanya ve Crédit Lyonnais Bankası Malî Etütler Müdürlüğü. Bilhassa Dokümantasyon Enstitüsündeki Fransız arkadaşlarla bir vazife olarak ziyaret ettiğimiz bu sonuncu müessesede, bu 90 senelik muazzam bankada, Türkiye'mizin malî ve iktisadi durumu üzerine-belki hiçbir Türk bankasında bulunmayan- tam bir dokümantasyonun mevcudiyetini görerek hayret ettim. Bir nevi aracı durumunda olan başkaca dokümantasyon müesseseleri de gördüm. Diğer müesseselerin dokümantasyonundan istifade eden bu teşekküller, dokümanter hâdiseleri ve unsurları, akıl ve hayale gelebilecek her şekilde tevzi etme işinde ihtisas kazanmıştır. Bu anaforcü müesseseler "konak yer-

leri"ne benzetilmiştir. Bunlar için, servislerin tanziminde iş taksimi ve tasnif meseleleri, halka kapalı olan merkezlerden daha büyük bir rol oynar. İster *Intermédiaire des Recherches Mathématiques* gibi bir organ, bir dergi olsun, ister SVP (S'il-Vous-Plaît) tipinde ansiklopedik bir danışma santrali olsun, konak yerleri, dokümantasyonu tevzi edici bir rol oynamaktadır.

Bir İngiliz kütüphanecisi 1931-de milletlerarası bir konferansta; memleketi olan Büyük-Britanya'da dokümantasyondan bahsettiği vakit kendisine bu yeni hastalığın mahiyeti ne olduğu sorulduğunu anlatmıştır. Biz şimdi bu devirden çok uzak bulunuyoruz.

Terimler, doktrinler, teknikler, aletler epey yol aldı. Tcori ile pratik omuz omza yürüdü. Yeni meslek, gün günden teknik bir mahiyet arzetti : bir yandan ilmî, öte yandan bir el işi oldu. RIMBAUD, kendi devri olan XIX. asra "el işi asrı" diyordu. Kültür demokratlaşıyor, teknik dev adımlarıyla ilerliyordu. İfade vasıtaları, zaman ve mekân içerisinde, kendi kuvvet ve ehemmiyetlerini yayararak, çoğalıyor ve çeşitleniyordu. Sergiler ve kongreler, siyasi hudutlar içerisinde olduğu gibi, bütün ihtisas şubeleri içerisinde de büküm ve kıvrım temayüllerine engel oluyordu. Bütün kültür, siyaset, sosyoloji, din sahalarında beşerî beraberlik duygusu büyüyor, yükseliyordu.

Teknik olarak dokümantasyon, meslek olarak dokümantasyon, müessese olarak dokümantasyon; yeni bir hayata gebe olan bugünkü cemiyetin bütün ihtiyaçlarına kâfi gelmiyecek. Mamafih, bunlar, bundan böyle, onun hesaba katılacak en esaslı mekanizması olacaktır.

Asrımız *dokümantasyon asrı*'dir. Dünyayı paylaşan büyük devletler ancak ilmî ve teknik araştırmaların uc noktasında kendi hegemonyalarını gütmektedir. Fikir adamımız Hüseyin Cahit YALÇIN "İngiltere ve Amerika arasında" adlı bir başmakalesinde (*Ulus*, 16 şubat 1953) "Milletlerarası hegemonya artık silâhta değil, zekâda, tecrübe ve bilgide, iyi niyette ve yeni devre karşı anlayışta aranmak icabeder" diyor. Gerçekten, şimdi artık savaşan okçularla akıncılar değil, mucitlerle âlimlerdir.

Türk, dünyada yalnız meşhur olan beden kuvvetiyle değil, daha çok ruh kuvvetiyle kendini gösterir. Atatürk, Türkiye'nin dirilen eski atalar ruhu ile yeniden doğuşunu temsil eder. Türk milleti, ruh özelliklerinde bedenî vasıfları kadar öteki milletlerden ayrılır. TEKİN ALP'nın *Türk ruhu* adlı Türkçülük eserinde (İstanbul, Remzi kitabevi,

1944. 8°, s. 19.) dediği gibi, "Beygir devri çoktan bitmiştir. Fakat, millî ruhun bu uyanması (yani, Atatürk'ün milleti uyusukluktan uyandırması), modern medeniyette, tabii beygir kuvvetinin yerini tutan buhar beygiri kuvvetinin motörünü işletmeğe yaramıştır. Garp medeniyetinin, yani buhar beygiri medeniyetini kendisine tamamiyle mal edinmiş Kemalist medeniyetinin muhassalası olan bugünkü Türk, atalarının, tatar atı denilen meşhur bodur atlarının sırtında, haftalarca ve aylarca, mesafeleri yutarcasına dört nala koşarak en aşılmaz engelleri yenmelerini mümkün kılan aynı enerjiyi ve aynı dinamizmi gösteriyor. Modern medeniyet ve modern kültür sahasında, diğer garp milletlerinin, ancak birkaç asır içinde elde edebildikleri terakkilere, modern Türk, birkaç sene zarfında, bu sayede ulaşmıştır. —Atatürk'ün "Yeni Türk, modern medeniyet seviyesinin fevkinde çıkacaktır" yolundaki kehanetinin yakında tahakkuk etmesini ve Attilâ haleflerinin, vaktiyle, meşhur tabii beygirlerinin sırtına yapışıp dağları ve sahraları, nehirleri ve selleri aşarak cihanı fethetmeğe çıktıkları zamanki aynı ateşli hamlelerle, buhar beygirlerinin sırtında dört nala koşacaklarını ummak, bu şerait dahilinde, mübâlâğa sayılabilir mi?"

Bugün fizik ve kimyanın bâzı şubelerine tehlikeli şekilde ağır basan bir sır vardır. Lâboratuvarlar, kütüphaneler, dokümantasyon merkezleri, araştırma enstitüleri yeni silâhlarımızdır. Medeniyet bunlarla ya batacak, ya kurtulacaktır. Çünkü, her silâh gibi, beşerî her kuvvet gibi, dokümantasyon da ya harbin yahut sulhün emrindedir.

V- BIBLIYOGRAFYA.

- A. F. NOR.: -Code de catalogage des imprimés communs. Annexe IV. 1945.
- BAYER, RAYMOND: -La Documentation et la philosophie. -(Cours No. 1, C. T. D. 1946.)
- BOURGEOIS, PIERRE: -Guide de la documentation en Suisse. - Berne, Association suisse de Documentation, 1946.
- BOURGEOIS, PIERRE: -La XIème Conférence de l'I. I. D.- (In: Chimie et industrie, 1932.)
- BRIET, SUZANNE: -Documentation et documentologie, généralités. - (Cours No. 1, C. T. D. 1948-1949.)

- BRIET, SUZANNE:- Editorial. - (In : U. F. O. D. Bulletin, 1941, 1, p. 2.)
- BRIET, SUZANNE:-Qu'est-ce que la documentation ?- *Paris, ÉDIT; Méru (Oise), impr. de J. Brard, 1951. In-8°, 48 p.*
- CARON, P.:-Sur la documentation dans les études d'histoire moderne.- Bull. de la Société d'Histoire Moderne. XLIIe année, 1946, 3, pp. 11-12.
- CORNUBERT, R.:- La Littérature chimique mondiale. - *Paris, 1943. (Contribution au développement de la recherche chimique, T. I.)*
- GODET, MARCEL:- Terminologie de la documentation.- (In: Guide de la documentation en Suisse. - *Berne, 1942.*)
- I. I. B.:- Publications, No. 34. 1910.
- MORLEY, L. H.:- Contributions toward a special library glossary.- *New-York, Special Libraries Association, 1943.*
- OTLET, P.:-Traité de la documentation.- *Bruxelles, 1934: Présentation, pp. 3-4. O. Fundamenta, pp. 6-8. 4. Organisation rationnelle, pp. 372-377.*
- THORNTON, JOHN L.:- Special library methods. An introduction to special librarianship.- *London, 1940.*
- TREVER, K. L.:-Local archives and the public library.- (In: *Library Journal, LXXI, 1946, 5, pp. 301-304, 306.*)
- U. F. O. D.:-Congrès mondial de la documentation universelle. -*Paris, 1937. Programme. Rapports préliminaires.*
- U. F. O. D.:- Procès-verbaux. 1932.
- U. F. O. D.:- Status, 1947.
- VERNE, JEAN:- L'Universalité de la documentation, son rôle dans les sciences. (Cours No. 1, C. T. D. 1945.)
- YÜRÜTEN, ULVI:-Dokümantasyon; konusu ve problemi.- *Istanbul, Teknik Okulu, 1948.*

VI- BİR TETKİK KONUSU.

Türkiye'nin deniz seviyesinden en yüksek kasabası olan Sarıkamış'a tatilinizi geçirmeğe gidiyorsunuz. Hareketinizden önce hangi dokümanları derlersiniz ? Kars ilinden ne gibi dokümanlar getirirsiniz ?